

унутрашњем, отвореном кругу. Тим кретањем се не заобилазе људи и ствари, како често бива, већ се пуца баш усред мете.

Проф. др Добривоје Ж. СТАНОЈЕВИЋ
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Катедра за новинарство и комуникаологију
dobrivoje.stanojevic@fpm.bg.ac.rs
ORCID: 0009-0004-2461-0775

ИВО АНДРИЋ У ФРАНЦУСКОМ КЉУЧУ МИЛИВОЈА СРЕБРА: ПУТ КРОЗ ЛАВИРИНТ ЈЕДНЕ РЕЦЕПЦИЈЕ

Миливој Сребро, *Иво Андрић у француском кључу. Судбина великог њисца из „мале“ књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд 2025

Нова књига Миливоја Сребра, *Иво Андрић у француском кључу. Судбина великог њисца из „мале“ књижевности*, наставља ауторов дугогодишњи и систематски рад на проучавању рецепције Андрићевог дела у Француској, овога пута у заокруженој монографској форми. Полазна тачка читавог истраживања јесте чувена констатација компаратисте Ива Шеврела, изречена почетком осамдесетих година прошлог века, да „није лако, у Француској, читати Иву Андрића”, и то упркос чињеници да је реч о једином нобеловцу са простора бивше Југославије. Сребро ову тврдњу узима као херменеутички оквир и провокацију коју читава студија настоји да испита, потврди, оповргне или, најчешће, нијансира. Кроз пет великих целина, ослоњен на обиман и пажљиво прикупљен корпус критичких текстова, есеја и студија, аутор прати готово седам деценија сложене, неретко противречне француске рецепције нашег нобеловца, од првих, спорадичних помена у периодици, преко кључних прекретница попут Нобелове награде и ратова деведесетих, до савремених покушаја да се писац коначно сагледа изван искључиво франкоцентричне перспективе.

Прво поглавље испитује слику о Андрићу каква се реконструише из француских енциклопедијских одредница и сродних референтних публикација објављиваних од шездесетих до деведесетих година прошлог века. Иако на први поглед делује да та слика, у основним цртама, одговара значају писца и не одудара драстично од уобичајених представа о њему, Сребро пажљивом, кумулативном анализом низа извора – од *Les écrivains célèbres* (1965) и *Encyclopaedia universalis* (1976), преко Ларусовог *Grand dictionnaire encyclopédique* (1982), до амбициозно конципиране *Историје европске књижевности* (1992) – показује да та привидно стабилна слика крије дубље тензије и противречности. У публикацији од

преко хиљаду страница, насталој управо с циљем да представи најзначајније писце Старог континента, за Андрића је резервисано свега четири реда, знатно мање него, на пример, за Исмаила Кадареа, упркос томе што је реч о једином југословенском нобеловцу.

Посебно занимљив и духовито вођен сегмент овог поглавља посвећен је Википедији, извору који данас, објективно гледано, обликује представу о писцу код најширег круга читалаца. Упоређујући француску, енглеску, шпанску и италијанску верзију Андрићеве странице, Сребро открива низ нетачности, недоследности и парадокса – од сензационалистичког повезивања писца са атентатом на Франца Фердинанда из 1914. године, до колебљивог, готово немарног третирања његовог националног идентитета, који се у разним верзијама чланка час означава као „српско-хрватски”, час као „југословенски”. Закључак овог сегмента носи горку иронију: слика заснована на „озбиљним”, ауторитативним енциклопедијским изворима показује се прецизнијом и кохерентнијом од оне коју нуди дигитални извор са далеко већим дометом и утицајем на савременог, дигитално социјализованог читаоца.

Друго поглавље прати историју превода, критичких приказа и институционалног позиционирања Андрићевог дела у Француској до 1961. године. Француска публика и критика су, показује Сребро, релативно касно открили Иву Андрића: његови први романи преведени су тек 1956. године, када је он, у шездесет и четвртој години живота, у својој земљи већ уживао статус живог класика. Ово закашњење аутор контекстуализује положајем целокупне српске, као и осталих југословенских књижевности на француском издавачком тржишту – положајем маргиналним све до средине века, када су писци из Краљевине Југославије били права реткост у француским књижарама, а број превода њихових дела могао се пребројати на прсте једне руке. Период који је уследио непосредно после рата тај однос није битно изменио, упркос Титовом сукобу са Стаљином 1948. године, који је код француских левичарских интелектуалаца изазвао видно интересовање, али мотивисано углавном политички, а не књижевно.

Сребро потом детаљно прати дискретну али пресудну улогу преводиоца Жоржа Лусијанија и издавача који су омогућили постепену афирмацију писца, унакрсна читања социолога књижевности Робера Ескарпија, као и помало збуњену реакцију Жоржа Перека пред Андрићевом наративном формом – формом коју ће француска критика дуго доживљавати као традиционалну и недовољно усклађену са доминантним токовима савременог романа. Посебна пажња посвећена је „крунисању” у Стокхолму 1961. године и његовом одјеку у Француској, који је, упркос значају награде, остао изненађујуће уздржан. Поглавље се завршава анализом периода који се, на плану рецепције, кретао „од ентузијазма до неспоразума”: издавачки занос после Нобелове награде, који је резул-

тирао новим издањима два велика романа и преводом *Проклеће авлије*, није био праћен сразмерном пажњом критике, осим у два луцидна, темељна критичка текста Марсела Бриона и Робера Брешона. Управо ће читања ове двојице критичара поставити трајне интерпретативне obrasce о Андрићевом амбивалентном односу према Босни, схваћеном истовремено као солидарност и као дистанцирано посматрање готово из позиције арбитра, као и о његовом хуманистичком, а не песимистичком погледу на свет, заснованом на вери у „човека добре воље”.

Треће поглавље доноси значајну промену перспективе: Сребро прати рецепцију Андрића као приповедача, насупрот дотад доминантној слици писца – романсијера. Преломна тачка је 1977. година и објављивање збирке *Везиров слон*, две године после пишчеве смрти, која означава крај дугогодишње изолације и почетак нове, десетогодишње фазе рецепције, током које ће бити преведено чак пет нових Андрићевих књига. Аутор објашњава зашто је Андрић – приповедач остао толико дуго у сенци романсијера: разлог делом лежи у специфичностима француске књижевне сцене, на којој роман ужива знатно већи углед од приповетке, сматране, по духовитој формулацији једног теоретичара жанра, „Пепељугом књижевности”, а делом и у чињеници да је писца Нобеловом комитету препоручио управо романескни опус, што је потом утицало и на издавачке приоритете. Упркос овом закашњењу, критика ће, једном кад открије ове приповетке, реаговати готово једногласним одушевљењем, хвалећи „снагу” и „чистоту” Андрићевог приповедачког умећа.

Посебну вредност овом поглављу даје анализа продубљенијег, универзитетског приступа Андрићевом делу: научни скупови у Београду (1980) и у Нансију (1987) окупљају, између осталих, и француске слависте, преводиоце и истраживаче, и доносе прве озбиљне студије о пишчевој концепцији историје. Међу њима је и изненађујуће упоредно читање Андрића и Василија Гросмана, засновано на заједничком неповерењу обојице писаца према „оптимистичким” идеолошким наративима о прогресу, као и тумачење „обичног човека”, анонимца, а не историјског актера, као праве жиже Андрићеве визије прошлости. Истовремено, ови скупови потврђују да преводи збирке *Тийаник и групе јеврејске њирићовейке* и романа *Госпођица* из 1987. године, упркос неспорном квалитету, остају готово незапажени у француској штампи. Поглавље се завршава огорченом али симптоматичном опаском критичара Пјера Ажама, који констатује да француски интелектуалци готово и да не знају за постојање писца који је за Југославију оно што је Томас Ман за Немачку – опаском коју Сребро узима као сведочанство о дубини проблема који ће читав студија покушати да расветли.

Четврто, најразуђеније поглавље студије посвећено је трећој фази рецепције, коју покреће грађански рат на простору бивше Југославије деведесетих година. Босанска трагедија учинила је повратак Андрића

на француску књижевну сцену готово неминовним, утолико пре што се већ знало, захваљујући дотадашњим преводима, да је писац пореклом из Босне и да се инспирисао управо њеним културним наслеђем и историјом. Овај повратак, који Сребро назива пишчевим трећим „открићем” у Француској, најављује роман *Омерпаша Лајлас* (1992), чију сложену тему ренегатства и двоструког идентитета протагонисте француска критика, упркос напорима да реактуализује читање романа сходно новом социоисторијском контексту, није у потпуности успела да сагледа – пропуст симболично илустрован грешком на корицама француског издања, на којима је будући Омерпаша – Михајло Мићо Латас, Србин из Лике – представљен као Хрват и католик.

Овај Андрићев повратак потврђују нова, изузетно успешна издања *На Дрини ћурџије* – продато је преко 10.000 примерака за непуних годину и по дана, што представља прави издавачки феномен за дело преводне књижевности из „мале” земље – и *Травничке хронике*, читане 1997. године као дело „балканског пророка” чија „трагично пророчанска” визија, по речима критичара, ретроактивно осветљава узроке рата које западне дипломате и аналитичари нису умели или нису хтели да уоче. Сребро у овом поглављу детаљно прати и сложеније, амбивалентније тонове ове треће фазе: тенденциозна читања која настоје да Андрића политички дисквалификују због његовог „српског опредељења”, те бројна поређења – са Балзаком и Гогољем, са албанским писцем Исмаилом Кадареом, са шпанским сликаром Франсиском Гојом – која француску критику постепено воде ка прецизнијем позиционирању писца у ширем европском књижевном простору. Поглавље се завршава анализом два значајна, комплементарна покушаја целовитијег представљања писца: обимног тематског блока угледног часописа *L'Atelier du roman* (2012), насловљеног „Да се не заборави Балкан”, у којем балкански аутори читају Андрића као домаћег писца, и опсежне монографске студије Јелене Новаковић, написане на француском језику, која француском читаоцу открива једног њима непознатог Андрића кроз анализу његове француске лектире.

Пето, завршно поглавље представља синтезу свих претходних анализа и покушај да се коначно, аргументовано одговори на питање постављено у уводу: зашто Андрић, упркос Нобеловој награди и неспорном уметничком квалитету свог дела, остаје писац кога је „тешко читати” у земљи Балзака и Флобера? Сребро овде наводи низ илустративних сведочанстава о упорној, готово структурној маргинализацији писца: од отворених протеста Пјера Ажама још 1980. године, преко констатација критичара о игнорантском односу према Андрићу, изреченим после новог превода *На Дрини ћурџије* деведесетих, до резигнираних коментара преводилаца попут оног Алана Капона, који, цитирајући сопствени разговор са Данилом Кишом, закључује да чак ни данас Андрић за француске издаваче није изашао из сенке статуса „непознатог писца”.

Аутор затим систематски разматра неколико кључних разлога овог трајног неспоразума. Андрићева наративна форма, коју критичари – од Робера Брешона раних шездесетих па све до данас – читају као одраз „потлачене колективне свести” и усмене приповедачке традиције, тешко се уклапа у доминантне обрасце француског романа, поготово оне карактеристичне за „Нови роман”, чији је концепт у тренутку Андрићеве афирмације тријумфовао на француској књижевној сцени. Истовремено, писац измиче устаљеним категоризацијама: његово дело је и локално, и регионално и универзално, и источно и западно, без могућности једнозначног сврставања. Посебно сложено је, показује Сребро, питање националног идентитета: расцеп између перцепције Андрића као „југословенског”, „босанског”, „српског”, а сасвим ретко „хрватског” писца тек је после распада Југославије постао предмет експлицитне пажње француских критичара, при чему је управо комплексна, плурална дефиниција коју је понудио Предраг Матвејевић – наглашавајући истовремено пишчево босанско завичајно порекло и југословенско наднационално опредељење – у значајној мери одредила начин на који ће потом, деценијама, писац бити представљан. Сребро не пропушта да укаже ни на екстремније примере таквог читања, попут оног које националну припадност писца своди на рачуницу опортунизма, занемарујући сву комплексност личног и историјског контекста у којем се та припадност формирала.

Сребро закључује да овакво колебање, иако није доминантно у укупном критичком корпусу, недвосмислено сведочи о томе да је Андрић у Француској перципиран и као неко ко је различит, неко ко долази из другог и другачијег света, више или мање удаљеног од западне културне сфере, што је чињеница која на крају, по ауторовом мишљењу, и потврђује, и истовремено значајно нијансира полазну Шеврелову тврдњу која је покренула читаво истраживање.

У „Завршној речи” Сребро нуди и кредибилан, опрезно формулисан поглед у будућност: без претенциозне намере да се стави у улогу пророка, претпоставља да ће Андрићево присуство у Француској и будуће остати онакво какво је, у суштини, увек и било – плодно, ако се суди према спољашњим показатељима, али дискретно, далеко од великих књижевних догађаја. То присуство, закључује аутор, одржало се пре свега захваљујући непрестаној борби против заборавља коју су водили они који су веровали у снагу и универзалну вредност Андрићевог дела: шачица пасионираних преводилаца, издавача и критичара, којима су се с временом придруживали андрићофили из сваке нове генерације, и захваљујући којима се Андрићева „авантура” у Француској успешно наставља и данас, новим преводима његових дела.

Уместо уобичајеног поговора, Сребро завршава књигу необичним и потресним избором: личним писмом које је првобитно, под насловом *Un pont détruit en son milieu*, објавио на француском језику у часопису

Europe 1993. године, у јеку рата у бившој Југославији. Текст, насловљен „Писмо из 1993. године: Мост, пресечен по половини”, преноси ауторско лично, готово исповедно сведочанство из Бордоа о ужасу грађанског рата који је „насилно раставио пријатеље и љубавнике, сестре и браћу, децу и родитеље”, и о очајничким покушајима да се, усред страха и наде, успостави веза са најближима остављеним иза линије фронта. Избор да се студија о рецепцији једног писца заврши управо овом метафором – моста пресеченог по средини, симбола толико драгог самом Андрићу – представља изузетно ефектан, емотиван завршни акорд. Оно што је за писца био књижевни симбол спајања цивилизација, за аутора студије постаје лична, болна слика прекинуте везе, чиме се круг успостављен на почетку књиге, кроз тему (не)разумевања и (не)препознавања, затвара на дубоко личан начин.

Иво Андрић у француском кључу представља важан и потребан прилог проучавању међународне рецепције српске књижевности, и то у тренутку када се чини да је управо овакав, систематски и документован поглед на судбину једног писца из „мале” земље у „великој” култури више него потребан. Реч је о студији која на узоран начин спаја методичну, хронолошки утемељену анализу обимног и хетерогеног критичког корпуса – енциклопедијских одредница, новинских приказа, универзитетских студија, издавачких сведочанстава – са јасним, добро вођеним и недвосмисленим аргументом, тако да читалац у сваком тренутку прецизно прати логику ауторовог закључивања, без излишних дигресија или непотребне терминолошке оптерећености.

Среброва анализа је темељна и исцрпна, али никада није оптерећена сувишним детаљима. Ослањајући се на богату и поуздану документацију, аутор гради аргументацију чији закључци, иако нијансирани и методолошки опрезни, убедљиво осветљавају механизме посредством којих се у страној култури обликује, потврђује или, неретко, искривљује представа о једном писцу. Управо та комбинација аналитичке прецизности, методолошке доследности и стилске јасноће излагања чини ову књигу не само вредним и трајним доприносом андрићологији него и узорним моделом за слична истраживања рецепције писаца из „малих” књижевности у великим европским културама. Реч је, укратко, о студији која подједнако служи и стручној, и широј читалачкој публици заинтересованој да разуме сложене лавиринте рецепције кроз које једно дело пролази на путу од националног до светског признања.

Др Велимир Д. МЛАДЕНОВИЋ

Истраживач

Западни универзитет у Темишвару, Румунија

(Université de l'Ouest de Timișoara, Roumanie)

Chercheur postdoctoral

velimir.mladenovic@e-uvrt.ro